

## СИЛНИ И СЛАБИ ПОЗИЦИИ НА БЪЛГАРИЯ ПРЕД ПРАГА НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ

Обоснована е необходимостта от догонващо икономическо развитие на България през следващите години и десетилетия. Направена е характеристика на нормалното и ускореното догонващо развитие и на техните движещи сили. Изброени са 15 силни стартови позиции непосредствено преди присъединяването към ЕС. Посочени са около 40 слаби стартови позиции. Дадена е кратка икономическа характеристика на силните и слабите позиции. За повечето слаби позиции са предложени някои идеи за бъдеща икономическа политика. Показано е, че слабостите в българската икономика са трупани от десетилетия и че тя не е готова за равностойно присъединяване към ЕС. Въпреки това само като член на ЕС България ще има по-благоприятни условия за догонващо развитие. Тя няма алтернатива на присъединяването и на догонващото развитие. Съчетаването на двата процеса отговаря най-добре на националните ни интереси.

JEL: D01; E61

Европейската комисия препоръча на 26 септември 2006 г., а Европейският парламент и Европейският съвет решиха България да се присъедини към Европейския съюз на 1 януари 2007 г. *Това е знаменателно събитие за страната ни*, чието значение тепърва ще се осъзнава и оценява. Събития от този ранг не са се случвали често в историята на нашата държава. Макар че още сега то може да се нарече историческо, истинските му полезни резултати за развитието на България ще се оценяват по-трезво едва след няколко десетилетия. За такива оценки е нужна дистанцията на времето. Всичко, което сега очакваме като резултати и усилия през следващите години и десетилетия, са предположения, макар и с висока степен на вероятност.

Непосредствено преди присъединяването трябва да знаем *силните и слабите си стартови позиции*, от които ще посрещаме предизвикателствата на догонващото развитие като член на ЕС.<sup>1</sup> Такава балансирана хладнокръвна оценка е една от предпоставките за успеха на начинанието. Това позволява, първо, да стабилизираме силните си позиции и да увеличим техния принос за ускоряване на развитието и второ, да смекчим някои от слабите си позиции, да ги укрепим и да превърнем част от тях в предимства. Така ще повишим шансовете си за успешно справяне с предизвикателствата

---

<sup>1</sup> Във фокуса на тази статия е догонващото икономическо развитие на България. На това основание се спираме главно на силните и слабите ни стартови позиции в икономиката. Доколкото засягаме мимоходом и някои други, това са само тясно свързаните с икономическото развитие и оказващи силно влияние върху него.

на догонващото развитие през следващите години и десетилетия в общността. А тези предизвикателства са по-сериозни, отколкото допускат и най-големите песимисти. Пътят към просперитета на България обаче минава през тяхното успешно преодоляване. Друг стратегически вариант за догонващо развитие няма.

### **Догонващо икономическо развитие**

*Догонващото развитие е сложен процес.* Той зависи от цял комплекс вътрешни и външни условия. Няма гаранции, че всички тези условия ще бъдат налице в България през следващите години и десетилетия. И все пак, макар и много трудно, *на границата между възможното и невъзможното*, постигането на догонващо развитие е възможно и необходимо за интегрирането ни в ЕС.

Без интеграция в Съюза не е възможно догонващо развитие на България, а без догонващо развитие не е възможна пълноценна интеграция. Защото тя е възможна само между относително еднородни и равностойни икономически субекти; между високоразвити и слабо развити икономики може да има поглъщане, но не и интеграция. Това зависи в най-голяма степен от нас. Сами трябва да създадем тези предпоставки в рамките на интеграционната общност. Членството в общността ще ни улесни в решаването на тази изключително сложна задача.

Някои се съмняват в целесъобразността от подчертаване на догонващия характер на нашето развитие. Те може би смятат, че така страната ни се самообрича да догонва безкрайно другите по производство, структури, технологии, институции и никога да не се изравни с или да изпревари развитите страни.

*Догонващият характер на стратегията за икономическо развитие на България не е въпрос на прищявка.* Ние нямаме друг избор, след като сме между последните в Европа по БВП на човек от населението, по производителност, конкурентоспособност, заетост, доходи и по всички важни икономически, технико-икономически, институционални, здравословни, образователни, научни, социални, екологични, санитарно-хигиенни, ветеринарни и други показатели. Очевидно, който е последен, трябва да се движи по-бързо, за да догонва другите. Изявленията на някои български политици, че сме добре подготвени за ЕС и че отдавна сме в Европа, не са сериозни и не заслужават внимание. Ние сме в Европа като географска територия, но не в социално-икономически смисъл.

*Догонването означава* намаляване на разликата между България и останалите страни по най-важните икономически, социални и други показатели на развитието. То не води непременно до изравняване и не означава механично копиране на икономическите, социалните, културните и други характеристики на по-напредналите страни. Характерът на догонването зависи от конкретните икономически, социални, културни, социологически и

други условия в съответната страна, от нейните вековни традиции, от предпочитаните стратегически цели и от интензивността на развитието.

Ако скоростта на догонването е умерена, то може да трае десетилетия и да постигне скъсяване на изоставането от средните икономически, социални и други показатели на ЕС, но не изравняване. Това може да се нарече *нормално догонващо развитие* и се постига чрез мобилизиране на всички екстензивни и на част от интензивните ресурси на страната. Пример за такъв тип догонващо развитие са Гърция, Португалия и Испания след присъединяването им към тогавашната Европейска общност. България би трябвало да се стреми към догонващо развитие от типа на постигнатото в Испания и Португалия и по-добро от това на Гърция. Това ще бъде много трудно, но не е невъзможно. Подобен тип догонващо развитие е на път да демонстрира и Китай в глобален мащаб през следващите десетилетия.

Ако скоростта на развитието е много висока, *догонването може да доведе до изравняване и дори изпреварване* на средните показатели на общността и на някои по-напреднали от нас страни. То може да се нарече *ускорено догонващо развитие* и е възможно само чрез мобилизиране на екстензивните и интензивните ресурси на страната и създаване на икономика, основана на знанието. Япония демонстрира такъв тип догонващо развитие след Втората световна война. Ирландия показва, че то е възможно и в Европа при нейните уникални условия.<sup>2</sup> Подобно догонващо развитие може би ще се постигне и от някои западноевропейски средни и малки страни-членки на ЕС.

*Големият въпрос е дали България може да постигне подобна пълна мобилизация* на ресурсите и да се изравни и дори да изпревари средните показатели на ЕС. Засега е рано да се правят такива прогнози. Ако е нужно все пак да направим опит за прогностична оценка, тя е отрицателна. България трябва първо да докаже, че е способна да осъществи нормално догонващо развитие (сближаване със средните показатели на общността), за да претендира след това за ускорено догонващо развитие (изравняване със и изпреварване на средните показатели на общността). Това, което може да се каже сега с достатъчна степен на достоверност, е, че евентуално ускорено

---

<sup>2</sup> В България има лековати увлечения с призови за заимстване на ирландския опит в нашето икономическо развитие и постигане на същите резултати, без да се държи сметка за неговия неповторим характер. В корена на ирландската уникалност е комбинацията на подходящо географско разположение между Северна Америка и Европа; наличието на голяма ирландска диаспора във финансовите и други влиятелни среди на Северна Америка; либералната вътрешна икономическа политика, съчетана с интелигентна държавна намеса чрез създаване на подходящ климат за икономическо развитие. И всичко това в условията на ирландското членство в тогавашната Европейска общност. Ние можем и трябва да се учим от редица елементи на ирландския опит, но постигането на такава уникална комбинация и повтарянето на ирландския модел у нас не е възможно. Показателно е, че Гърция, Португалия и Испания не успяха да повторят този модел, макар че също го желаеха и разполагаха с по-благоприятни условия от нашите.

догонващо развитие на България някога в далечното бъдеще<sup>3</sup> би било възможно само като член на ЕС. То е немислимо извън общността.

*Алтернатива на догонващата стратегия е изпреварващата стратегия за развитие.* При сегашната и очертаващата се в обозримото бъдеще ситуация у нас поставянето на изпреварващи стратегически цели за близките години и десетилетия на макроикономическо равнище би било авантюра. България може само да пострада от формулирането на такива нереалистични стратегически цели и произтичащата от тях волунтаристична политика. Това би напомняло за пародийната политика на “Китайския скок”, имитирана безуспешно у нас в началото на 60-те години на миналото столетие. За изпреварваща стратегия на икономическо развитие в България може да се мисли едва след няколко десетилетия, при условие, че повечето от сегашните ни слаби изходни позиции междуременно са преобразени в силни и е постигнато нормално догонващо развитие.

Догонващият характер на стратегията не изключва наличието на изпреварващи елементи в нея. Тя дори предполага поставянето на *изпреварващи стратегически цели в отделни области*, където това е реалистично – в т. нар. ниши. Успешното догонване дори изисква изпреварващо развитие в някои области в сравнение със страните, които са пред нас. Не е възможно, нито е желателно всички отрасли и подотрасли на икономиката да се развиват еднакво бързо и да догонват равномерно през следващите години и десетилетия. Такъв вариант не съществува в икономическите реалности на миналото и настоящето.

Традиционните производства ще се развиват по-бавно, някои от тях ще затихват и дори изчезват, а модерните ще растат с високи темпове. Ще се появяват *нови продукти и подотрасли, които ще се развиват още по-бързо*. Така ще се модернизира отрасловата и продуктовата структура на икономиката. Без изпреварващо развитие в отделни перспективни области на фирмено и подотраслово равнище едва ли е възможно догонване на по-напредналите икономики на макроравнище. Това отново потвърждава, че догонването не означава копиране.

Този факт подсказва също, че дори нормалното догонващо развитие на макроравнище с вграден в него изпреварващ елемент на микроравнище е много трудно, защото напредналите държави притежават далеч по-голям потенциал за бързо развитие на нови и най-нови продукти и услуги в сравнение с изостаналите страни като нашата. Това подсказва и колко преждевременно е за нас да мислим за ускорено догонващ или изпреварващ тип догонваща стратегия през следващите години и десетилетия. Това е отвъд границата между възможното и невъзможното. Казано направо – то е абсурдно!

*Догонващото развитие предполага* продължително изпреварване на по-напредналите страни с 2.5-3.0-3.5 пъти по-високи темпове на развитие за

---

<sup>3</sup> Например през втората половина на този век.

скъсяване на разликата с тях по най-важните обобщаващи показатели.<sup>4</sup> В противен случай разликата ще остане, каквато е сега, а може и да нарасне. Такова развитие с ниски темпове (1.5-2.0%) може да се нарече изоставащо или стагниращо.

Тук не е място за подробен анализ на силните и слабите ни стартови позиции за догонващо развитие и за изчерпателни конкретни препоръки по необходимата икономическа политика. За такъв анализ и за подобни препоръки са необходими стотици страници. Ще се задоволим само с тяхното изброяване с кратка икономическа характеристика и отделни идеи за бъдеща икономическа политика.

### Силни стартови позиции

- Технологичната пропаст между водещите и начинаещите държави е “голямата надежда” за последните, пише стопанският историк А. Гершенкрон, защото им *дава възможност да имитират* използваните другаде по-модерни технологии. Това важи също за икономическата, социалната и друга политика, за институциите и методите на управление. България е начинаеща (или начинаеща в напреднала фаза) в съвременното си икономическо и научно-техническо развитие, трябва да се учи от опита на напредналите страни и да не повтаря или да повтаря по-малко от техните грешки. Това ще помогне за ускоряване на догонващото развитие.

- Вече почти 10 години у нас има *финансова стабилност*, която създава благоприятен климат за инвестиции и друга стопанска дейност на всички равнища – от семейното до националното. Финансовата стабилност е много важно, макар и недостатъчно, условие за успешно икономическо развитие. Налице са вътрешни условия тази стабилност да продължи и през годините след присъединяването към общността. Като член на ЕС България ще бъде по-малко уязвима на външни шокове и ще има условия да укрепи вътрешната си финансова стабилност. Това ще благоприятства интеграцията на икономиката ни в ЕС и догонващото развитие.

- Като член на ЕС страната ни ще прилага неговото законодателство. Ще възприеме реда, правилата, организацията и дисциплината в общността за въвеждане на повече *ред, законност и дисциплина* в нашата икономика и

---

<sup>4</sup> През последните години старите членки на ЕС се развиват бавно – с 1.5-2,5% прираст на БВП средногодишно. България има около 5%. От това не следва, че вече сме постигнали необходимите 2.5-3.0 пъти по-високи темпове, които ще ни гарантират догонващо развитие. Такова сравнение е подвеждащо, защото сегашните средни западноевропейски темпове са ниски и се очаква през следващите 10-15 години да бъдат около 2.5-3.5%. Това е вградено в Лисабонската стратегия за развитие и ще остане такова при евентуална нейна актуализация през близките 1-2 години. Нашите темпове от около 5% пък са недостатъчно високи при ниската база на изостаналата ни икономика. Нормално високи и реално постижими за нас сега са темпове от 8-10%. Само такива темпове могат да ни осигурят успешно догонващо развитие през следващите години и десетилетия.

в обществото. Българската икономика ще функционира по законите на ЕС. Националното ни законодателство ще бъде хармонизирано с това на Съюза и подчинено на него. Ползата за България по тази линия навярно ще бъде по-голяма и по-важна от безвъзмездната финансова помощ на ЕС. Това ни е много необходимо за постигане на догонващо развитие.

- Българската икономика ще работи под *натиска на конкуренцията на високотелния вътрешен пазар на ЕС*. Този натиск ще принуждава към рационалност и конкурентоспособност в името на оцеляването и просперитета не по-малко от частната собственост. Неумолимата лоялна конкуренция е дори по-мощен фактор за икономически прогрес от наличието на частна собственост. Защото при нормална конкуренция частният и държавният сектор могат да функционират под икономическото слънце при равностойни условия и да просперира този с по-рационално икономическо и социално поведение. Получава се обективен естествен подбор без субективна намеса на хората и институциите, която обикновено е пристрастна и рискована. Нормална конкуренция е възможна и без частна собственост, но нормално общественополезно функциониране на частната собственост не е възможно без конкуренция. Защото няма нищо по-страшно от частния монопол. Ако не е член на ЕС, България няма да е обект на такъв конструктивен конкурентен натиск, ще се развива по-бавно, ще догонва по-дълго и по-малко успешно.

- Като член на общността *България ще прилага европейския социален модел*. Този модел съчетава икономическа ефективност и социална справедливост, търси балансиран компромис между интересите на обществото, труда и капитала. Това създава благоприятен климат за стабилно ускорено развитие, защото сътрудничеството между социалните партньори е гравитно, а конфронтацията - деструктивна. Пътят към благоденствие на хората минава през високата конкурентоспособност и социалната справедливост. Не може да е трайно конкурентоспособно общество, което не е справедливо. Под справедливо общество ние не разбираме такова, основано на егалитарно разпределение, познато ни от близкото минало, а общество с умерено доходно и имуществено разслоение, което дава равен шанс на всички, създава мотивация за предприемчивост и научно-техническо творчество, без да допуска социална поляризация и да нарушава социалната стабилност и етническото спокойствие. И обратно, не може да е трайно справедливо общество, което не е конкурентоспособно, защото няма да може да поддържа условията за справедливо благоденствие. За разлика от справедливото благоденствие справедливата бедност не е притегателна цел за българите през това столетие.

- В резултат на предизвикателствата на САЩ, Япония, Китай, Индия и Русия, разширяването на изток, развитието на единния вътрешен пазар и в областта на услугите, а също и на новите технологии *се очаква по-бързо развитие на ЕС през следващите години и десетилетия*. Това ще създава

още по-силна тяга за икономическото развитие на България, поставила си като стратегическа цел догонването на Съюза по най-важните икономически, социални, институционални и други показатели. По-бързото развитие на ЕС ще бъде важен притегателен фактор за още по-ускорено развитие на страната ни през следващите години и десетилетия. Защото ще се стремим да догонваме още по-бързо движеща се цел, поставила си задачата да достигне и изпревари САЩ по равнище на икономическо развитие.

- Българските фирми ще имат *повече възможности за производствена специализация и коопериране* с големи и средни европейски компании, когато страната ни е член на ЕС. В рамките на "международни стратегически съюзи" с европейски и други компании те ще намират ниши, на които да постигат световни стандарти по конкурентоспособност, и ще излизат успешно на европейските и световните пазари. Това пък ще води до още по-ускорено развитие.

- Като член на ЕС България ще получава *значителна безвъзмездна финансова, социална, научно-техническа, институционална и друга помощ* от структурните, социалните, аграрните и други фондове, а също и от институциите на общността, каквато не може да очаква от други международни източници. Само за 2007-2013 г. предвидените безвъзмездни трансфери от фондовете на ЕС към България превишават 11 млрд. евро.<sup>5</sup> Ако приспадне от тях около 2.0 млрд. евро членски внос на България в общността за този период и някои плащания на санкции, потенциалните нетни трансфери към нас ще възлизат на около 9 млрд. евро. През следващите години проблемът ще бъде не толкова в недостига на финансови ресурси, а в наличието на административен, технически и управленски капацитет за усвояване на средствата, предоставяни от общността и други външни източници. Остава да се види доколко успешно ще ги усвоим. Това ще допринесе за подсилване на инвестиционната активност за структурна, технологична и институционална модернизация на икономиката, за растеж на БВП, повишаване на конкурентоспособността, модернизация на страната и обществото и по този начин – за догонващо развитие. Зад тези 9 млрд. евро стоят не само парични единици, а научно-технически, управленски, институционален, организационен и друг експертен опит, какъвто ние нямаме. Това ги прави още по-ценни и дисциплиниращи.

- Като член на ЕС (и на НАТО) *България сега е по-стабилна и по-предвидима за световната финансова общност*. В нашето общество напоследък се дискутира дали преходът към пазарно стопанство е завършен.<sup>6</sup> Според нас той все още не е завършен, но вече е категорично необратим. А необратимостта е по-важен фактор за доверие от

---

<sup>5</sup> Не е изключено през следващите години тази сума да бъде увеличена.

<sup>6</sup> Особено активни в това отношение са социолозите. Много от тях смятат със завидна категоричност, че преходът от командно-административно към пазарно стопанство у нас бил завършил. Мнозинството от българските икономисти не споделят този оптимизъм.

завършеността на прехода. Чуждестранният бизнес доказва, че е готов да участва в осъществяването на прехода в ЦИЕ при наличието на минимално необходима сигурност, но е силно алергичен към възможността за евентуално връщане към някаква модернизирана форма на командна икономика. Такава вероятност в България вече не съществува. Това създава благоприятни условия за по-голям приток на преки чуждестранни инвестиции и за други форми на стопанска дейност на чуждестранни юридически и физически лица у нас, а също и на български лица в чужбина.<sup>7</sup> Нашата страна става все по-надежден политически и стопански партньор. Запазването на доверието на световната политическа и финансова общност ще бъде важен фактор за ускорено икономическо развитие.

- Преобладаващата част от българската икономика вече е в *частния сектор*. С присъщата му предприемчивост, рационалност и динамизъм, ако бъде лоялен към държавата и обществото и наред със собствените интереси поеме своя дял от икономическата и социалната отговорност, частният сектор може да тласка икономиката към повече стопанска рационалност, конкурентоспособност и ускорено развитие. Особено ако този сектор функционира в конкурентна среда. Това е доказано по безспорен начин от западноевропейския, северноамериканския, австралийския и японския опит през последните стотина години.

- България разполага със сравнително добре развита в миналото *образователна система* и система за квалификация и преквалификация на работната сила, които сега са частично разрушени. Това се признава от всички западноевропейски анализатори на образователната система в ЦИЕ. При наличието на многогодишни традиции и солидна основа с помощта на западните партньори образователната система може да бъде възстановена и модернизирана бързо по европейските стандарти, запазвайки най-ценното от националните традиции в тази област. Това ще й позволи да повиши ефективността си и да подготвя подходящи кадри с висше и средно образование за икономиката и другите сектори.

- България има сравнително добре квалифицирана за източно-европейските стандарти и същевременно евтина работна сила, способна да постига по-висока производителност на труда при подходящо корпоративно управление. При съчетаване на наличната *квалифицирана и евтина работна*

---

<sup>7</sup> По данни на Европейската банка кумулативният приток на преки чуждестранни инвестиции в България от 1989 до края на 2005 г. възлиза на 10.3 млрд. щатски долара, или 1327 дол. на човек от населението. Важна е обаче и структурата на тези инвестиции. По данни на Агенцията за чуждестранни инвестиции през първото полугодие на 2006 г. най-много чужди капитали са инвестирани у нас в операции с недвижими имоти, наемодателска дейност и бизнес-услуги – 538.5 млн. евро; във финансово посредничество – 271.3 млн. евро, докато в преработващата промишленост са едва 173.5 млн. евро. От гледна точка на българските интереси за догонващо развитие това едва ли е най-подходящата секторна структура на преките чуждестранни инвестиции.



*сила* със съвременно корпоративно управление, осигурено от западните партньори, може да се активизира преместването на производствени мощности от западноевропейските страни със скъпа работна сила в България и други ЦИЕ страни с евтина и относително добре квалифицирана работна сила. Това ще улеснява и изграждането на нови мощности. Така може да се постигне още по-бързо повишение на производството и на производителността, което ще помогне за намаляване на емиграцията на квалифицирана работна сила от България, ще ускори процеса на завръщане на част от емигриралите и ще улесни догонващото развитие.

- Поставени в подходяща пазарна среда в чужбина, българите се преобразяват в *трудолюбиви, изобретателни, непретенциозни и предприемчиви хора*. Като член на ЕС тази западноевропейска среда ще стане достъпна и за българите.<sup>8</sup> Освен това такава стимулираща пазарна работна среда ще се създава постепенно у нас и няма нужда българите да я търсят в чужбина, за да проявяват предприемчивост. При наличието на подобна пазарна среда у нас шансовете на България за успешно догонващо развитие са по-големи.

- *България има благоприятен климат* като място за живеене, за модерно земеделие и развитие на международен туризъм. Съчетанието на равнини, планини и море, заедно с приятния умерен климат и девствеността на българската земя (поради по-ограничена употреба на химически торове и препарати през изминалите десетилетия) може да се превърне в предимство за постоянно заселване на българи, живеещи сега в други държави, както и на чуждестранни имигранти; за производство на екологично чисти земеделски продукти; за развитие на международен туризъм. Всичко това може да стане важен фактор за ускорено развитие и частичен компенсатор на демографската криза.

- *България има благоприятно географско разположение* на територия, през която минават и в бъдеще ще минават още повече важни международни комуникации от запад на изток и от север на юг. Значението им тепърва ще нараства. Тяхното изграждане и/или модернизация предстои. Имаме предвид скоростни железопътни линии и автостради, водните пътища по р. Дунав и по Черно море, петролопроводи, продуктопроводи, газопроводи, електропроводи, въздушни трасета, телекомуникационни канали и др. Това ще помага за развитие на местната инфраструктура, за подобряване на връзките ни с другите части на Европа, Закавказието, Средна Азия и Близкия изток и намаляване на разходите за икономическо, социално и културно общуване. То пък ще бъде предпоставка за ускоряване на икономическото развитие.

---

<sup>8</sup> Макар и със закъснение от няколко години поради непазарното протекционистично поведение на правителствата на много от старите страни-членки в защита на своите пазари на труда. Те са за свободно движение на хора, стоки, капитали и идеи, когато е в тяхна полза, но забравят за тези свещени принципи на съвременния свят, когато се засягат интересите им.

### Слаби стартови позиции

• *България ще бъде страната с най-нисък БВП на човек от населението, най-ниска производителност на труда, най-ниска конкурентоспособност,<sup>9</sup> най-голяма бедност, най-нискоефективна администрация и най-неблагоприятни икономически, социални, демографски, институционални, здравословни, санитарно-хигиенни, ветеринарни, екологични и други показатели, присъединявала се досега към ЕС. На нея ѝ предстои много дълъг път на догонваща модернизация в икономиката и другите сектори, докато постигне равнище на икономическо и социално развитие, сравнимо с ЕС. Ако трябва да бъдем точни, между България и Съюза има голяма пропаст по всички важни показатели, която трудно ще бъде преодоляна. Това ще изисква не години, а десетилетия. И то много десетилетия.*

• *Под натиска на МВФ, Световната банка и други външни източници у нас беше приложен модел на ускорена престъпна и полупрестъпна приватизация, която се превърна в сърцевина на криминалния преход към пазарно стопанство. Поради ключовото значение на собствеността във всяко общество методът на приватизацията предопредели криминалния модел на трансформация на страната към пазарно стопанство. Разбира се, световните институции не нареждаха открито приватизацията да бъде престъпна. Те го налагаха по косвен начин - чрез настояване тя да се проведе бързо и мащабно. А бързата и масирана приватизация не може да бъде друга освен престъпна и полупрестъпна.<sup>10</sup> Защото бързото прехвърляне на огромна маса активи от едни ръце в други създава многобройни изкушения, на които не може да се устои. Особено в изостанала страна като България – със слаби и сервилно послушни на външни партньори институции и без демократични традиции. Това се потвърждава от целия световен опит. Ръководителите на международните институции и на великите сили го знаеха много добре и въпреки това избраха този метод на действие. Това едва ли е била случайна грешка поради недоглеждане! Така МВФ, Световната банка и други чуждестранни субекти акушираха при раждането на един уродлив частен сектор<sup>11</sup> у нас и са съотговорни за неговото сегашно и бъдещо поведение.*

<sup>9</sup> По оценки на Световния икономически форум в Давос в последния Глобален доклад за конкурентоспособността 2006-2007 г. България дори отстъпва от позициите си по конкурентоспособност на икономиката в сравнение с предходната година и пада от 61-во на 72-ро място от около 100 обхванати страни през 2006 г. Ние сме изпреварени по този показател не само от всички членки на ЕС и от страните-кандидати, но и от 20-25 слабо развити държави от Африка, Азия, Латинска Америка и Карибския регион. Това е много тревожно, като се има предвид обобщаващият характер на този фундаментален показател.

<sup>10</sup> Не случайно в най-развитите страни и досега има значително държавно участие, особено в отраслите на инфраструктурата.

<sup>11</sup> Разбира се, това не важи за целия частен сектор. В България има и много частни субекти с нормално пазарно поведение и лоялно отношение към държавата и обществото. Бедата е, че делът на нелоялния престъпен и полупрестъпен частен сектор е значителен.

Природата на този частен сектор е логичен продукт на методите на неговото формиране. Създаден по такъв начин, той не притежава цивилизования балансиран динамизъм, присъщ на частния сектор в страните от ЕС, който има неколковековна история. По своето зачатие немалка част от нашия частен сектор преследва агресивно собствените си интереси и потъпква безпардонно интересите на обществото, държавата, стопанските и социалните си партньори. Той не е лоялен към държавата и обществото, не плаща данъци, не спазва законите, нарушава грубо санитарно-хигиенни, ветеринарни, екологични, трудовоправни, осигурителни и други стандарти. В името на бързата и голяма печалба не се колебае да минава през трупове. Не е склонен да прави компромиси между собствените си интереси и тези на обществото и социалните партньори и да поема своя дял от икономическа, социална и обществена отговорност. Престъпната част на българския частен сектор не познава и не признава друг модел на поведение освен бруталното потъпкване на законите и интересите на партньорите и ще се придържа към него възможно най-дълго. У нас не се прилага принципът на цивилизованите държави, че *“частната собственост е едновременно право и отговорност”*.<sup>12</sup> Важи само първата му част. Ще минат десетилетия, докато се преодолее *“фабричният дефект”* на този уродлив частен сектор и той бъде цивилизован.<sup>13</sup> Това ще влияе негативно върху икономическото развитие на страната. Повишаването на ефикасността на съдебната система може да ускори процеса на принудително цивилизоване на престъпната част от българския частен сектор. Съдебната система не изпълнява тази си функция досега. Това обаче ще се постигне трудно и ще отнеме години, тъй като демонът беше съзнателно пуснат от бутилката преди 15-17 години.

• *Още по-агресивни и безпардонни в поведението си са някои чуждестранни инвеститори.* Те преминават всякакви граници на съвременните норми за цивилизованост в третирането на своя български персонал и на клиентите. Често приватизираните финансови и нефинансови предприятия изведнъж стават губещи, докато преди това са били печеливши като част от *“неефективния”* държавен сектор.<sup>14</sup> Част от тях фалшифицират своите

---

<sup>12</sup> Показателно е, че частната фирма “Български речен флот” отказа да се включи по чисто комерсиални причини в прочистването на Дунав от замърсяването с нефтени продукти от сръбска рафинерия в началото на октомври 2006 г. Собственици на стари частни сгради, в т.ч. и паметници на културата, съзнателно ги разрушават, за да построят на тяхно място нови с висока доходност. Частници предприемат бързо строителство на големи обекти в привлекателни райони без строителни разрешения с цел да поставят държавните органи пред свършените факти. Има и много други подобни случаи. Държавните институции и тук остават безучастни или се задоволяват с общи декларации.

<sup>13</sup> От такъв *“фабричен дефект”* страда частният сектор и в другите ЦИЕ държави, осъществяващи преход към пазарно стопанство. Има разлики само в степента на агресивна криминалност, а не в същността. В този смисъл сме изпреварени само от още по-арогантното поведение на частния сектор в Русия, Украйна и други страни от ОНД.

<sup>14</sup> Така се случи с повечето приватизирани банки.

счетоводни баланси, укриват истинската си печалба, пренасят я в чужбина чрез вътрешни разчетни цени и други методи и не плащат данъци.<sup>15</sup> В някои случаи, изнесени от медиите, третирането на местния български низов персонал от чуждестранните ръководители и българските им помощници граничи с положението на крепостните селяни през Средновековието. За това допринася и робското търпение на българските работници в тези предприятия, породено от страха да не загубят и мизерните си трудови възнаграждения, а също и пасивността на нашите синдикати. Българските власти най-често са безучастни наблюдатели на тези груби нарушения на финансово-счетоводното и трудовото законодателство и на елементарните норми за човешки отношения. В такива условия едва ли е възможно догонващо развитие.

• Развитието на България след 1989 г. протичаше в *обстановка на целенасочено отслабена държавност, съзнателна принизеност на реда и законността*, предоставен от властите простор за престъпност и корупция, толерирана и дори мълчаливо насърчавана от държавните институции. Беззаконието и разграбването на общественото имущество се превърнаха в синоним на демократизацията и на прехода към пазарно стопанство. Доколкото все пак имаше някои добри закони, те не се прилагаха от правораздавателните органи. Под влияние на лобистки интереси народни представители съзнателно оставяха празноти в законите, които улесняваха разграбването на общественото имущество и другите форми на престъпност. В действащия през тези години Наказателно-процесуален кодекс бяха премахнати текстовете, обявяващи за престъпление посегателството срещу държавно и обществено имущество. За престъпление се смяташе само посегателството срещу частната собственост, обявена за свещена и неприкосновена. Това създаде юридически простор за безнаказано разграбване на държавни активи за милиарди левове с пряко участие на държавни институции и високопоставени личности. В заключителната фаза на разграбването висши ръководители на съдебната система призоваха за амнистия на престъпниците, вместо да ги наказват. Съзнателно не се преследваха големи стопански престъпления, извършени с колективни решения на управленски институции. В правораздавателните органи имаше безредие, дезорганизация, липса на дисциплина, бездействие при наличието на очевидни факти за престъпност. Поделенията на правораздавателната система (органите на МВР, следствието, прокуратурата и съдът) прахосваха

---

<sup>15</sup> Добре известно е скандалното поведение на фирмите по събирането и извозването на сметта в София и на фирмата "Софийска вода". Напоследък сме свидетели на още по-скандалното поведение на някои от чуждестранните фирми в такъв важен сектор като електро-разпределението в големи региони на България. Нарушава се системно подаването на електроенергия във Варна и други градове, надписват се сметките на хиляди потребители в районите на Пловдив и Стара Загора. Много гръцки и турски, а също и някои италиански и други европейски фирми нарушават грубо трудовото ни законодателство.

енергията си в междуособни борби, вместо да си сътрудничат в действията срещу престъпността. Високопоставени лица от правораздавателните органи поддържаха нерегламентирани връзки с представители на организираната престъпност. Корупцията, обхванала всички етажи на държавното управление, не подмина и правораздавателната система. Съдебната система (съдилища, прокуратура и следствие) стана не само независима, но и безотчетна пред обществото.<sup>16</sup> Нейната независимост прерасна в демонстративна безотговорност. Тя е капсулирана и самообслужваща се институция. Въведе се ротация на приятелска основа на малка група магистрати по най-високите постове в съдебната система и Конституционния съд. Пълният имунитет на магистратите и липсата на механизми за отчетност пред обществото ги прави безотговорни и подхранва самочувствие за безнаказаност. Към текущия момент правораздавателната система е толкова дезорганизирана, кадрово отслабена от чистки на неудобни хора и постоянни реорганизации, проникната от корупционни влияния и недостатъчно финансирана, че не може да води ефикасна борба срещу престъпността и корупцията. А без ефикасна правораздавателна система не е възможно догонващо развитие. Доверието на обществото в тази система се е сринало до санитарния минимум. Мерките на новото ръководство на прокуратурата вдъхват надежда, особено ако бъдат трайни, а не кампанийни и ако засегнат и другите поделения на правораздавателната система.

• *Расте комплексната (доходна, имуществена, здравна, образователна, дигитална, етническа и регионална) поляризация в обществото.* Нейните съставки взаимно се подсилват и изострят чрез синергичния ефект. Доходната поляризация неизбежно води до имотна поляризация. Най-бедните 10% от населението почти не притежават имоти, а най-богатите 10% имат десетки имоти у нас и в чужбина за много милиони долари. Още по-остра доходна поляризация се проявява и в структурата на депозитите на домакинствата.<sup>17</sup> Така тя поражда и засилва имуществената, здравната, образователната, етническата и регионалната поляризация, които на свой ред засилват дигиталната поляризация. Тя, по обратен път, изостря пораждащите я форми на поляризация. И така до безкрайност. Липсва ефикасна политика за социално приобщаване. Декларираната политика за такова приобщаване остава на книга и социалното отчуждение нараства. Расте отчуждението на хората от националните идеали. Те се затварят все повече в тесните семейни и приятелски кръгове. Най-невинната, но и потенциално все по-опасна форма на това отчуждение е растящият брой на гражданите (60%), които не участват в изборите. В такава обстановка не е възможен траен конкурентоспособен растеж и догонващо социално-икономическо развитие.

---

<sup>16</sup> Главният прокурор на България заяви публично преди десетина години, че над него е само бог.

<sup>17</sup> Вж. по-подробно *Ангелов, Ив.* Социалната поляризация в България. - Понеделник, година IX, 2006, кн. 3-4, с. 43-59.

• *Опасно нараства социално-етническата поляризация.* На фона на общата средностатистическа поляризация тя е особено болезнена за циганското (ромското) население, голяма част от което живее в оскотяваща мизерия. Поради липса на алтернатива част от това население е превърнало кражбите в главен източник на доходи за мизерно преживяване. Друга форма на тази поляризация е разрастването на затворени цигански гета, на единия полюс, отличаващи се със смразяваща мизерия, и на също затворени елитни квартали, на другия полюс, характерни с екстравагантния лукс на своите обитатели. Някои от елитните квартали дори са оградени с масивни стени и достъпът в тях на външни лица е ограничен с въоръжена охрана. Мизерните символични огради в бедните цигански квартали са също изолиращи. *Сегрегация, поразително сходна с тази в расовите общества.* В нашия случай тя е етно-социална. И в едните, и в другите все по-трудно влизат и инкасаторите, отчитащи потребената електрическа и топлинна енергия, вода и други. Често в циганските гета това е възможно само с полиция. Все по-ограничен става и достъпът в тях на държавните институции, вкл. и на силовите органи, което вече е страшно. Ако не се вземат ефикасни мерки за смекчаване на тази поляризация в недалечно бъдеще в България могат да се случат събития, подобни на тези в предградията на Париж и други френски градове през ноември 2005 г. Социално-етническата поляризация ще затруднява икономическото и социалното развитие на България.

• *Слабо развита и лошо поддържана е инфраструктурата:* транспортна, техническа, телекомуникационна, електропреносна, водосборна, водоснабдителна, водопредпазна, антиерозионна, екологична, социална и др.<sup>18</sup> Българските железници са пред разпад. Те не могат да поемат предлаганите им от клиенти превози на товари. Катастрофите с остарялата техника в тях зачестиха, а пътищата и улиците са труднопроходими. С такава инфраструктура не е възможно привличане на повече чуждестранни инвестиции, по-голямо и по-качествено производство, внос и износ, напояване и отводняване, предпазване от наводнения, големи летни пожари и снеговалежи, изгодни за страната транзитни потоци, конкурентоспособност. Казано най-общо, българската инфраструктура е забравена от правителствата през последните 17 години и пожертвана пред олтара на финансовата стабилност. Компенсирането на изоставането в нейното развитие ще отнеме много години. С такава инфраструктура не е възможно никакво развитие, да не говорим за догонващо.

• *Занемарено е здравеопазването, образованието и науката* – сектори, без които не е възможно създаването на съвременен човешки капитал и икономика, основана на знанието, а без тях е немислимо ускореното развитие и високата конкурентоспособност. В по-широк план с такава

<sup>18</sup> В споменатия последен глобален доклад на Световния икономически форум България заема 65-та позиция по качеството на базисната си инфраструктура и освен от всички страничленки и кандидати за ЕС е изпреварена от около 15 слабо развити държави.

здравеопазване и образование не е възможно подобряване на качеството на живота на хората. Битуващите в обществото мнения, че имаме висококвалифицирана, трудолюбива и дисциплинирана работна сила, не отговарят на реалностите. Ако това беше по-близо до истината преди 17 години, то все повече се отдалечава от нея с течение на времето поради недостатъчните грижи на държавата за тези сектори. Здравеопазването, образованието и науката са и недостатъчно финансирани. Властите често ги обявяват декларативно за приоритетни, но това не личи в тяхното финансиране. В официалните среди слабото им финансиране през последните 10-15 години най-често се оправдава с липсата на реформи в тях и свързаното с това нерационално използване на заделяните финансови ресурси. Тези сектори наистина не са реформирани достатъчно и ресурсите не се използват рационално, но отговорността за реформирането им носят същите държавни институции, които определят тяхното финансиране - Народното събрание и правителството. Вместо да се повтаря безкрайно клишето за нереформираността, по-правилно е да се пристъпи бързо към радикални реформи, по-рационално използване на ресурсите и осигуряване на достатъчни финансови средства за тези сектори.

- *Лошо се използва трудовият потенциал* – ниски са коефициентите на икономическа активност и на заетост, голяма е безработицата от предимно необразовани и неквалифицирани хора. Картината на безработицата в България е все по-противоречива. От една страна, нейният процент остава висок, а от друга, все по-силно се чувства недостигът на средно- и висококвалифициран персонал. В бизнес-средите се чуват гласове за внос на квалифицирана работна ръка, докато нашата напусна страната през последните 10-15 години и трудно ще се завърне обратно в близкото бъдеще. Слабо се уплътнява работното време в рамките на работната седмица и работния ден. През последните 10-15 години България е поле за гигантско пилеене на квалифицирани трудови ресурси. Така не се постига догонващо развитие.

- *Ниска е производителността на труда, незадоволителна е трудовата и производствената дисциплина.* Слаба е интензивността на труда; твърде бавно нараства неговата производителност.<sup>19</sup> Масови са нарушенията на трудовото законодателство от работодателите (и от наемния труд), които държавните институции наблюдават пасивно, без да реагират. Недостатъчно ефикасни са

---

<sup>19</sup> Ако производителността на труда расте в бъдеще с темповете от 2001-2005 г., са необходими 150-200 години за изравняване със средната производителност на труда в ЕС. Сегашните темпове на повишаване на производителността на труда у нас са няколко пъти по-ниски от тези в Съюза. Този тревожен сигнал подсказва, че са необходими екстрени мерки за бързо повишаване на производителността на труда, така че да превишава 3-4 пъти темповете на нейното нарастване в страните от ЕС. Това обаче не е възможно със сегашната икономическа политика, жертваща здравеопазването, образованието, науката, иновациите, структурната и технологичната модернизация, инфраструктурата в името на финансовата стабилност, разбираана в най-примитивния ѝ смисъл.

санкциите при нарушаване на трудовото законодателство. Това също е канал за пилеене на голям трудов потенциал, което затруднява успешното ни развитие.

- *Незадоволителна е договорната дисциплина между стопанските контрагенти.* Съдебните процедури между спорещи стопански партньори траят с години. Интересите на кредиторите не са защитени добре. Не са малко случаите, когато стопанските спорове между партньори се уреждат с насилие, пожари, взривове и куршуми. Просрочените междуфирмени задължения, забавени данъчни, осигурителни, банкови и други плащания формират огромен квази-бюджетен дефицит, който вече достига около 150% от БВП.

- *Вътрешната трудова мобилност в България е традиционно ниска.* Сам по себе си добър като показател за качеството на живота, високият процент на семействата със собствено жилище у нас (около 90%) ограничава трудовата мобилност. За това допринасят още психологически фактори, слабо развитата транспортна инфраструктура, трудностите при намиране на жилище, на работа за съпруги и съпрузи, на училище и детска градина за децата, полагане на грижи за възрастни роднини. През близките години не се очертава повишение на вътрешната трудова мобилност. Това ще влияе неблагоприятно върху заетостта, производителността и растежа.

- *България е в демографска криза,* която вероятно ще се изостря през следващите десетилетия, ако държавата не вземе още по-енергични мерки за постепенното ѝ смекчаване. Овладяването ѝ едва ли е възможно. Това ще намалее работната сила, ще влошава възрастовата и професионалната ѝ структура, ще ограничава нейната предприемчивост и динамизъм, ще влошава съотношението между работещи и хората, които те издържат, ще увеличава бремето на бюджета с разходи за пенсии и медицински грижи за възрастните хора. В такива демографски условия трудно се постига висока производителност и догонващо развитие.

- *Голяма е емиграцията на млади, квалифицирани и предприемчиви хора,* която не може и не бива да се ограничава с административни средства. А икономическите ще дадат резултати след много години, когато условията за живот и работа в страната се подобрят значително. Последствията от емиграцията са сложни за България. Тя е полезна сега като частичен отдушник при висока безработица и като източник на валутни трансфери от работещи в чужбина българи, но при нормални условия в бъдеще резултатите ще са други. Някои негативни последствия от емиграцията вече се проявяват. Както вече споменахме, макар че статистическата безработица е още висока, все по-остро се чувства недостигът от квалифициран персонал за фирмите, а безработните са предимно без образование и квалификация. Нетните резултати от емиграцията за по-дълъг период са негативни и ще бъдат сериозни, многомерни и трайни. Макар че общият брой на емигрантите постепенно ще затихва като количество по обективни причини, емиграцията на висококвалифицирана работна сила към по-напредналите страни ще съпътства нашето развитие в



продължение на много години. Като нетен резултат това ще затруднява допълнително ускореното икономическо развитие на България.

• *Остарели и неразвити са производствените и продуктовете структури.* Това ще затруднява мащабната вътрешноотраслова и вътрешно-продуктова специализация и трайното производствено коопериране между фирми от България и страните от ЕС. Примитивните производствени структури предопределят също такива експортни структури с ниска добавена стойност. Суровините, материалите, необработените и първично обработените, материалоемките, енергоемките, капиталоемките и наситените с прост труд изделия са около 85% от общия неенергиен износ на България. Ние изнасяме предимно нискотехнологични, ограничено количество среднотехнологични и символичен обем (2-3%) високотехнологични стоки.<sup>20</sup> Модернизацията на производствените и експортните структури е много сложен процес, който изисква стратегическо въображение, ефикасна икономическа политика, огромни ресурси и много години, дори десетилетия. Тя е осъществима само чрез привличане на водещи световни компании в съответните области с предоставяне на изгодни данъчни и други дългосрочни условия и държавни гаранции от наша страна. То също предполага много по-ефикасна политика по здравеопазването, образованието, науката, иновационната дейност и инфраструктурата. Защото без тях не е възможно ускорено високотехнологично развитие. Автоматичните пазарни механизми не притежават структурообразуващи способности за средна и дългосрочна перспектива, особено в изостанали страни като България. Пазарът реагира и въздейства върху текущите продуктови структури, но не притежава способност да разпознава кои ще са най-перспективните структури след 5-10-15 години. Необходимо е интелигентно участие на държавата чрез създаване на подходящи трайни икономически условия (а не като пряк собственик и оперативен ръководител), които стимулират и подпомагат българските компании да се ориентират към изследователска и развойна дейност и високотехнологични производства в сътрудничество с водещи чуждестранни компании. Правителството, в консултации с бизнеса и хора от науката, би могло да помогне с подсказване на най-перспективните приоритетни насоки на високотехнологични дейности и да създаде дългосрочни стимулиращи икономически условия за насочване на научни изследвания, иновационни дейности и производствени инвестиции на български и чуждестранни фирми в съответните области. Публично-частното партньорство може да бъде много полезно в тази област. Това е доказано от опита на всички развити страни, когато са се намирали в ситуации, сходни с нашата сегашна. Без такива условия не е възможно създаването на модерни продуктови структури, производство на висококачествени продукти и услуги, голям и конкурентоспособен износ и догонващо развитие в бъдеще.

---

<sup>20</sup> Докато износът на високотехнологични стоки заема 20-25-30% в общия износ на страните членки на ЕС, в т.ч. на Чехия и Унгария.

- *Занемарена е иновационната дейност.* Съществувалата до края на 80-те години развойно-внедрителска база беше разграбена и разрушена, вместо да бъде приспособена към новата пазарна среда. Липсата на такава база сега ограничава възможностите за бързо усвояване, разпространяване и използване на вносни технически и други новости и за създаване на собствени новости на съвременен равнище.<sup>21</sup> Слаби са връзките между наука, университети и стопанска практика. Без модерна иновационна система не е възможен масиран конкурентоспособен износ и ускорено икономическо развитие.

- *Изостава развитието на информационно-комуникационните технологии, биотехнологиите, нанотехнологиите, технологиите за нови материали, екологично чистите технологии и другите най-нови научни и технически направления.*<sup>22</sup> По разходи за научни изследвания (0.35-0.40% от БВП при средно 2.0% в ЕС) България е между последните в Европа. Разходите на частния сектор за научни изследвания са нищожни, докато в развитите страни те преобладават. Без развита наука и внедрителски мощности не е възможно успешно усвояване и разпространяване на внасяните и създаваните собствени новости, технологична модернизация и висока конкурентоспособност и на тази база – догонващо развитие.

- *Ниски са санитарно-хигиенните и ветеринарните стандарти.* Преобладаващата част от българските производители на хранителни продукти едва ли ще получат разрешения за износ на европейските пазари, ако не направят съществени подобрения в санитарно-хигиенната си производствена среда.<sup>23</sup> Липсва надежден санитарно-хигиенен и ветеринарен граничен контрол, а също и контрол за качеството на вътрешното потребление. Допускат се масови нарушения с последици за здравето на хората. Контролът на държавните институции не е ефикасен и е податлив на корупционни изкушения. Това ерозира потенциала за здравословно ускорено развитие;

---

<sup>21</sup> Според споменатия вече доклад на Световния икономически форум в България има отстъпление в сравнение с предходните години в класирането по технологично развитие (68-мо място) и по иновационен потенциал (87-мо място) от около 100 обхванати страни. И тук сме последни между страните членки и кандидатки за ЕС и сме изпреварени от голям брой слабо развити държави.

<sup>22</sup> В Глобалния доклад на Световния икономически форум за информационните технологии през 2005 г. (за 2006 г. още не е публикуван) България е на 64-то място. Пред нас са всички страни-членки и кандидатки за ЕС, а също и около 15-20 слабо развити държави.

<sup>23</sup> Европейската комисия съобщи през ноември 2006 г., че през 2007 г. се забранява вносът на български хранителни стоки от млечен произход и свинско месо за общността, произведени преди 1 януари 2007 г., с изключение на тези, които вече имат специални разрешения за това. Произведените у нас хранителни стоки до края на 2006 г. в нарушение на това изискване могат да се продават в България до края на 2007 г., след което трябва да се изземат от търговската мрежа и унищожат. Очевидно от 1 януари 2007 г. ще станат задължителни строгите санитарно-хигиенни и ветеринарни стандарти за производство на хранителни стоки у нас. Нарушенията на производителите ще бъдат санкционирани. От това ще пострадат много дребни производители, но ще спечелят милионите потребители.

• *Ограничен е потенциалът за вътрешно натрупване и инвестиции.* Поради бедността мнозинството от гражданите не спестяват.<sup>24</sup> Същото важи и за повечето фирми, особено малките и средните. Част от привлечените от банките средства се насочват към чужбина, при по-малък риск и по-висока доходност, а не обслужват българската икономика. Съвсем ограничен е потенциалът за използване на ресурси от фондовата борса, от инвестиционни, пенсионни, взаимни и други фондове. Инвестиционните фондове като инструменти за мобилизиране на спестявания едва сега прохождат и ще са нужни години, докато се разгърнат. Все още е много ниска спестовната, застрахователната и друга финансова култура на масовия български гражданин. Това ще затруднява вътрешното натрупване и инвестициите поне в обозримото бъдеще. Време е да се мисли за разширяване на кръга от инструменти за мобилизиране на повече ресурси за икономическо развитие, а също и за интегриране на нашата малка и елементарна фондова борса с някои от водещите фондови борси в Европа.<sup>25</sup>

• *Скромнен е потенциалът за усвояване на големи потоци от външни финансови ресурси,* в т.ч. и трансфери от фондовете на ЕС. Голяма част от предприемаческите фондове не се усвояват.<sup>26</sup> Такава опасност грози и трансферите от структурните фондове на общността през годините непосредствено след присъединяването поради слабата подготовка на българския персонал за тяхното усвояване.<sup>27</sup> Колкото и да е парадоксално на пръв поглед, много е вероятно плащанията на България към ЕС през първите 1-2 години след присъединяването (предимно годишен членски внос от около 230-250 млн. евро и санкции по нарушения на правилата на ЕС) да превишават реалните трансфери

---

<sup>24</sup> По най-нови данни от ноември 2006 г. на НСИ 93% от българите не спестяват, 69.5% едва "свързват двата края" и 16% затъват все повече в дългове.

<sup>25</sup> Със същата острота това важи и за други сфери на стопанска дейност у нас. Време е например многобройните дребни строителни организации да се обединят в по-мощни компании, способни да участват в търговете у нас и в други страни-членки за изпълнение на проекти, финансирани от структурните фондове на ЕС. Налага се също многобройните миниатюрни български авиолинии да се обединят в една по-голяма, а тя на свой ред да се интегрира с някои от големите групи на авиокомпаниите в Европа. Наложително е уедряването на фирмите за производство и преработка на месо и на мляко, на текстилни предприятия, на банкови и небанкови финансови институции, на многобройните псевдоуниверситети. Разсъжденията в този смисъл могат да продължат. Бъдещето е на големите и средните конкурентоспособни специализирани високотехнологични компании, а не на малките фирми от гаражен тип, на примитивно отглеждане на животни, на полски кланици, мандри и др., както е сега у нас. Не е вярно, че малките и средните предприятия са гръбнак на всяка икономика.

<sup>26</sup> През последните пет години са усвоени едва 23% от заделените за България средства по предприемаческата програма ИСПА.

<sup>27</sup> Много е вероятно усвояването на структурните фондове у нас през 2007 г. да не превиши 10-15%. Ако бяха взети своевременни мерки за подготовка на административен, технически и управленски капацитет за изготвяне на проекти, можеше да се предотврати загубата на няколко милиарда евро безвъзмезден ресурс. Това се знаеше предварително, но се бездействаше в съответствие с нашия ориенталски менталитет.

от ЕС към България, т.е. страната ни да бъде нетен платец поради липсата на добре подготвени от наша страна проекти за финансиране. Вината за загубата на няколко милиарда евро ще бъде изцяло наша. Тя е показателна за ниската ефикасност на администрацията ни. Това ще ограничава възможностите за интеграция и за догонващо развитие през следващите няколко години.

- *Липсва работеща дългосрочна стратегия и подходяща политика за регионално развитие.* Доколкото има нещо на хартия, то не се изпълнява. Голяма е изостаналостта и дори обезлюдяването на планински, полупланински и селски региони, за които държавата не се грижи.<sup>28</sup> В условията на догонващ икономически растеж регионалните различия в България ще растат през следващите години и десетилетия. Разликата в стандарта на живеещите във Видинския или Смолянския регион, от една страна, и в София, от друга, след 15-20 години ще бъде по-голяма, отколкото е сега. Качеството на живота ще се подобри през този период и в трите региона, но в София това ще става по-бързо. По-бързо ще се развиват регионите на няколко растежни центъра: София, Варна, Бургас, Пловдив и др. Все повече ще изостават относително Северозападна, Североизточна, Югозападна, Югоизточна и Родопска България. Ще растат също различията между градските и селските райони. Тази опасност все още не се осъзнава от държавните институции и те не вземат ефикасни мерки за нейното смекчаване. Пълното ѝ овладяване обаче не е възможно. Регионалните икономически и социални напрежения ще се засилват и ще ограничават потенциала за ускорено икономическо развитие.

- Доколкото има стратегия по опазване на околната среда, тя не се изпълнява. *Липсва ефикасна екологична политика*, особено в големите градове и прилежащите райони. Развитие на транспортната инфраструктура, особено форсираното развитие на автомобилния транспорт, не е съобразено с екологичните изисквания. Същото важи за производството на електроенергия от нискокачествени въглища в Марица-изток и Бобов дол. Безнадеждно остарял е паркът на леките автомобили и автобусите в градския транспорт на големите градове. Не се спазват екологичните стандарти във водовъздушването, водоснабдяването и напояването, в отвеждането и пречистването на отпадните води. Повечето от средните и малките градове в България нямат канализация и съвременни пречиствателни съоръжения за отпадните води и това води до натравяния на хората. Още по-тежко е положението в селата. Хиляди са нерегламентирани сметища край селищата на България. Силно изостанало и несъобразено със съвременните екологични стандарти е събирането, съхраняването и използването на твърди отпадъци, особено в големите градове и най-вече в София. България не е готова за догонващо устойчиво развитие през следващите години и десетилетия.

---

<sup>28</sup> В края на 2005 г. в у нас е имало 141 мъртви селища – без нито един обитател, и стотици полумъртви – с по няколко човека на възраст над 70-75 години, които ще се обезлюдят през близките години. Общият брой на селата в България е около 5000.

• *В България има странен стил на управленско поведение.* Като правило много от тежките проблеми са известни и по тях обществото говори в продължение на години, без да се вземат управленски решения. Трябва да се случи нещо трагично (да загинат невинни хора, наводнения, пожари, транспортни и екологични катастрофи), за да се пристъпи към управленски действия. След като се вдигне шум, за кратко време (няколко седмици или месеци) всичко затихва и се забравя до следващата трагедия. Управленските решения, нерядко половинчати и недостатъчно финансирани, следват събитията, а не ги предшестват, за да ги предотвратяват. Взетите правилни решения често не се изпълняват, а виновните не носят отговорност. С такъв стил на управленско поведение трудно се постига догонващо развитие.

• *Пренебрегва се микроикономическата и сяло се преувеличава ролята на макроикономическата политика.* Не се разбира, че без стабилна микроикономика не е възможна трайна макроикономическа, финансова, социална, етническа и политическа стабилност. Разкъсана е връзката между микро- и макроикономическа система. Вместо да се допълват и подсилват взаимно, провежданата от години икономическа политика ги противопоставя. В такива условия не е възможно трайно ускорено икономическо развитие.

• В продължение на много години под натиска на МВФ у нас се провежда *гигантска подмяна на целите със средствата на икономическата политика.* Подобряването на живота на хората не е във фокуса на последната. Вместо това се абсолютизира значението на ниската инфлация, бюджета с излишък, стабилния валутен курс, фискалния и валутния резерв, лихвените проценти, паричните агрегати на БНБ и др.. Те са много важни средства на икономическата политика, но се фетишизират и превръщат в нейни крайни цели. Министърът на финансите заявява публично, че *“финансовата стабилност е главната икономическа цел на държавата”*. Забележете, *главната цел не е човекът, а финансовата стабилност!* Не се разбира, че финансовата стабилност сама по себе си не води автоматично до по-висок растеж и подобряване качеството на живота на хората. През последните почти десет години имаме класическа финансова стабилност, но няма висок растеж и подобрене в живота на мнозинството от хората.<sup>29</sup> През изминалите 17 години българските правителства проявяваха завидно престараване в изпълнение на исканията на МВФ. България е единствената страна от ЦИЕ, която по своя инициатива продължава текущото си споразумение с Фонда и единствена ще се присъедини към ЕС на 1 януари 2007 г. с ангажиращо споразумение с него. Всичко това ерозира потенциала за ускорен и конкурентоспособен растеж в средно- и дългосрочен хоризонт.

---

<sup>29</sup> По данни на актуализирания годишен доклад на Европейската банка от май 2006 г. България е най-бавно развиващата се икономика в Централна и Източна Европа. Масата на БВП през 2005 г. в сравнение с предреформената 1989 г. е 133% в страните от Централна Европа, 104% в Румъния, 98% в Хърватия и 94% в България.

• *Бюджетната политика е подчинена само на финансови критерии и пренебрегва фундаментални национални ценности* като здраве, образование, наука, санитарно-хигиенни стандарти, лична и имуществена сигурност на хората, опазване на околната среда, развитие на инфраструктурата. Провежда се политика на бюджетен излишък за сметка на посочените национални ценности.<sup>30</sup> Хиляди хора у нас умират преждевременно всяка година поради липса на достъп до качествена здравна помощ. Инфраструктурата, екологията и санитарно-хигиенното дело са в окаяно положение. А в същото време бюджетът приключва с милиардни излишъци.<sup>31</sup> Не се търсят компромисни решения между висшите национални ценности (целите на развитието) и относителното бюджетно равновесие (едно от средствата на икономическото развитие).<sup>32</sup> В такива условия не е възможно ускорено догонващо развитие. Негативните последици от тази политика ще се почувстват особено силно в средно- и дългосрочен хоризонт.

• *При управлението на фискалния резерв безусловен приоритет също имат финансовите критерии за сметка на здравето, образованието и живота на хората.* Една държава може да пристъпи към предсрочно издължаване на публичен външен дълг, ако е решила най-острите си вътрешни проблеми и има свободен ресурс. България не е такава страна. Болезнени вътрешни икономически, социални и други проблеми чакат решение от години и дори се изострят (здравеопазване, образование, инфраструктура, наука, култура, екология и др.), а ресурси на фискалния резерв се използват за предсрочно изплащане на външен дълг.<sup>33</sup> В такава обстановка не може да се постигне ускорено развитие.

<sup>30</sup> Заедно с Естония България е единствената страна в Европа с траен бюджетен излишък през последните години. В бюлетин на агенция Ройтерс в началото на март 2006 г. се подчертава, че България провежда най-рестриктивната бюджетна политика в Европа. Това едва ли е основание за гордост в Европейския съюз, който през последните десетина години провежда политика на умерени бюджетни дефицити до 3% от БВП според критериите от Маастрихт, а в някои от най-големите страни-членки дори и повече!

<sup>31</sup> Към 30 септември 2006 г. излишъкът в консолидирания бюджет на България е бил 2.11 млрд. лв. при 1.54 млрд. лв. към 30 септември 2005 г. Бюджетът за 2007 г. предвижда излишък от 0.8%. Към 30 септември 2006 г. фискалният резерв е бил 6.01 млрд. лв., т.е. 2.5-3.0 пъти повече от необходимото.

<sup>32</sup> Тази бележка е валидна в по-малка степен за бюджета за 2007 г., който се разработи в условията на повече неизвестни и по-големи рискове в сравнение с предходните години.

<sup>33</sup> По данни на Евростат в края на 2003 г. публичният дълг на България беше сведен до 46.2% от БВП (а през 2004 г. е около 35%) при незначително натоварване на бюджета с лихвени плащания по обслужването му – около 4.5-5% от разходите на консолидирания бюджет през последните години. В самия край на 2005 г. след предсрочно изплащане на дълг от 340 млн. евро към МВФ и Световната банка публичният външен дълг на България възлиза на 4.6 млрд. евро или 19.9% от БВП. Осредненият публичен дълг на държавите от ЕС-25 в края на 2005 г. е бил 63.4% от БВП, а на страните от Еврзоната – 70.8%. Някои страни-членки на Еврзоната (Италия, Гърция, Белгия) имат публична задлъжнялост 95-110% от БВП. Интересно, при острата си бедност и изостаналост кого българското правителство иска да впечатли с рекордно ниската си публична външна задлъжнялост! Националните интереси на България не се нуждаят от такава политика!

- *Тревожно голям е дефицитът в текущата сметка* (14.9% от БВП в края на 2005 г.),<sup>34</sup> който се дължи на малко производство, още по-малък износ с нерационална структура и ниска конкурентоспособност. Решението на проблема с дефицита в текущата сметка не трябва да се търси в свръхрестриктивната бюджетна политика. Трайното решение е в структурната и технологичната модернизация, активната иновационна политика, подготовката на висококвалифицирана и здрава работна сила, увеличение на масата на износа и на неговата конкурентоспособност и като допълнение – по-гъвкава бюджетна политика и също такава политика по валутния курс. В резултат от всичко това ще се увеличи производството и износът, ще се повиши конкурентоспособността на българските стоки, ще се намали дефицитът в търговската сметка и в крайна сметка – ще спадне дефицитът в текущата сметка. Правителството не желае да разбере, че с провеждането на политика на бюджетен излишък потиска ускорения растеж и модернизацията на икономиката, задълбочава проблемите в търговския баланс, а чрез него и тези в текущата сметка. Трайно високият дефицит в нея ще затруднява догонващото икономическо развитие.

- *Ниска е фирмената култура, посредствено е фирменото управление.* Значителна част от фирмите не са лоялни към държавата, обществото, гражданите и дори към собствения си персонал. Масови са нарушенията на данъчната, митническата, осигурителната и трудовоправната дисциплина. По качество на управление на фирмите България е на едно от последните места в света.<sup>35</sup> В такава микросреда не е възможно догонващо икономическо развитие.

- За всяка икономика и за всяка стопанска единица е много важно наличието на ясна стратегическа ориентация. Това позволява точно съизмерване на текущите и бъдещите ефекти в стопанската дейност и правилен избор между тях. Много често стратегическите ефекти са толкова големи и важни, че си струва да се жертват текущи бизнес-ефекти. Физиономията на нашата икономика сега се определя от *частния сектор*. Неговото поведение потвърждава, че той *не притежава такъв стратегически поглед*. Достатъчно е да посочим положението в туризма, смятан за един от приоритетните стратегически сектори на икономиката. Въпреки негативния опит на Испания и Португалия и добронамерените съвети на много наши специалисти частният сектор в туризма осъществи през последните години масирано строителство на туристически обекти край морето и в планините, което ги прави непривлекателни за качествените чуждестранни туристи. Българските туристически зони се превръщат в свръхзастроени гъсто населени градски квартали, непривлекателни за платежоспособните

<sup>34</sup> Според актуализирания годишен доклад на Европейската банка от май 2006 г., а според макрорамката в доклада на Министерството на финансите по проектобюджета за 2007 г. дефицитът в текущата сметка през 2005 г. е бил 11.8%.

<sup>35</sup> По оценки на споменатия доклад на Световния икономически форум България е на 83-то място по фирмена конкурентоспособност от около 100 обхванати страни. По качество на бизнес-средата на фирмите сме на 95-то, а на фирмените стратегии – 81-во място. И тук сме последни между страните-членки и кандидатите за ЕС и сме изпреварени от 35-40 слабо развити страни.

чуждестранни туристи. С такива комплекси България ще привлича само най-бедните чуждестранни туристи, което не обещава нищо добро на нашия туризъм. Тази груба стратегическа грешка ще ни тежи много години, защото е трудно поправима. Анкети сред големите, средните и малките фирми у нас показват, че с малки изключения те нямат средно- и дългосрочни стратегии за развитие. Главната им цел е текущото оцеляване чрез импровизации. При такъв ограничен стопански хоризонт не е възможно догонващо развитие.

- *Хронична е склонността на микроикономиката към трупане на задължения*, които затрудняват повишаването на конкурентоспособността, дори поставят под въпрос оцеляването на фирмите.<sup>36</sup> След декапитализацията на публичните фирми, целенасоченото им изоставяне от държавата и разграбването им през 90-те години на миналия век и след престъпната приватизация голяма част от българските фирми загинаха, а много от оцелелите още не са се стабилизирани. Те не са провели структурна, технологична, кадрова, управленска и пазарна модернизация, нямат финансови ресурси, не се управляват компетентно и не са готови за ефективна стопанска дейност по съвременните стандарти. Бизнес-климатът не е благоприятен. В такава микросреда не е възможно догонващо икономическо развитие.

- *Държавните и други институции не са ефикасни*. Прекалено раздута, недостатъчно квалифицирана, партийно ангажирана, неефективна, с несигурно бъдеще, ниско платена и склонна към корупция е държавната и общинската администрация. С такава администрация трудно се постига ускорено икономическо и социално развитие.

- *Слабо развита е финансовата система*, в т.ч. банковите и небанковите финансови институции. Макар че са почти изцяло притежание на чуждестранен капитал, банките и другите финансови институции не са достатъчно модернизирани и дейността им е далеч под европейските и световните стандарти в съответната област. Например прилаганите у нас спестовни и застрахователни инструменти и методите за набиране на инвестиции са много по-ограничени от тези в развитите страни. За това допринася и ниската пазарна култура на българските граждани. Висока е централизацията на бюджетната система. Бюджетът изпълнява само фискални функции и пренебрегва стимулиращите и потискащите. Погрешна е политиката на бюджетен излишък. Още по-тежко е положението в корпоративните финанси. С такава финансова система не е възможно догонващо развитие.

- *Продължително фиксиран е валутният курс* (от 1 юли 1997 г.) в условията на умерена инфлация и съвсем слабо повишение на производителността на труда. Натрупаната инфлация в България през изминалите почти 10 години с фиксиран курс на лева превишава значително натрупаната инфлация в Германия и Евророната. Повечето ЦИЕ страни, при това най-значимите между

---

<sup>36</sup> Както вече споменахме, общите задължения на фирмите достигнаха около 150% от годишния БВП.



тях, прилагат управлявано плаващ валутен курс. България е една от малкото държави с продължително фиксиран курс в условията на валутен борд. Това оскъпява лева, затруднява допълнително растежа и конкурентоспособността на продукцията и създава трудности за тяхното повишаване. Властите нямат ефикасна стратегия за излизане от режима на валутния борд и се страхуват да предприемат каквито и да е стъпки в тази насока.

• *Много ниско е средното ценово равнище (34-35%) в сравнение с това в ЕС.*<sup>37</sup> Обективните интеграционни процеси диктуват постепенно сближаване на цените в страните-членки. България не може да е изключение от тези процеси. През годините непосредствено след присъединяването към ЕС и преди влизането в Еврозоната е нормално цените у нас да нарастват изпреварващо пред тези в общността със стойности в горната зона на едноцифрената инфлация. Това се потвърждава от опита на Гърция, Португалия и Испания в годините преди и непосредствено след присъединяването им към ЕС. България ще повтори тяхната крива в една или друга степен. Пълното изравняване на цените ще изисква 20-30 и повече години. По-добре е значителна част от сближаването да стане преди присъединяването ни към Еврозоната, защото тогава влиза в действие ограничител за инфлацията (по критериите от Маастрихт), който ще затрудни изравняването на нашите цени с тези на Съюза.<sup>38</sup> Посочените обективни процеси не се оценяват от българските власти, които се придържат към политика на най-ниска инфлация на всяка цена. Ниската инфлация по принцип е желателна за всяка икономика, но тя не е целесъобразна при сегашните български условия. Ако тази политика продължава, ще се натрупа голям инфлационен натиск и неговото овладяване ще става все по-трудно, а негативните последствия от продължително фиксиран курс върху конкурентоспособността на българските стоки - все по-очевидни. През началните периоди нарастването на цените ще бъде бързо, трудно управляемо и несъчетаемо с изискванията на Еврозоната. Това ще ни създава постоянни проблеми (и санкции) като член на Еврозоната, ще затруднява допълнително икономическото ни развитие и ще има сериозни социални последствия. Бъдещото повишаване на цените в България като член на ЕС е неизбежно. Можем да избираме само начина на повишаване – постепенен или шок. За предпочитане е управляваната умерена инфлация, изпреварваща тази в Съюза и водеща към постепенно сближаване на цените, отколкото изравняване чрез неуправляема шокова инфлация. Допускането на втория вариант ще затруднява икономическото ни развитие.

---

<sup>37</sup> За търгуемите стоки разликата е по-малка, но за нетъргуемите – 4-5 и повече пъти.

<sup>38</sup> Според този ограничител средният процент на инфлация трябва да бъде не повече от 1.5 процентни пункта над инфлацията в трите страни-членки с най-ниска инфлация една година преди прегледа. Това е изискване за присъединяване към Еврозоната. Членовете на зоната, които го нарушават, понесат санкции.

- *Неуважението към законността, реда и дисциплината* е вековна черта на нашата народопсихология. Така е при договорната дисциплина в стопанските, а също и в междуличностните взаимоотношения. Както вече посочихме, постигането на европейска законност, правила, ред и дисциплина за всички е дори по-важно за България от финансовата подкрепа на ЕС. Бързи промени в народопсихологията обаче не са възможни. Нужни са поне едно или две поколения. Предвижданият засилен контрол от страна на Европейската комисия може да ускори частично този процес и затова е полезен. Без тези предпоставки не е възможно ускорено икономическо и социално развитие.

- *Прекалено голям е сенчестият сектор в икономиката.* Според някои оценки той е 20-30%, а според други – над 40%. Ако това е истина, не можем да се доверяваме на статистическата информация за състоянието и развитието на икономиката. Не знаем в какъв икономически свят живеем. При това положение много трудно е да се проектира една или друга икономическа политика, тъй като не се знае броят, желанията, интересите и поведението на хилядите неизвестни стопански субекти. Ирационалното стопанско поведение на сенчестите субекти оказва деморализиращо въздействие върху поведението на стопанските субекти в светлия сектор на икономиката. Всичко това ще затруднява ускореното развитие.

- *Голяма е престъпността и корупцията,* силно противоположни за нормалната стопанска дейност. Немалка част от тази дейност е криминализирана. Създава се впечатление за пасивно толериране на стопанската престъпност от съответните държавни институции. Както вече споменахме, налице са нерегламентирани взаимоотношения на видни магистрати и други високопоставени лица с престъпни групировки. Овладяването на вътрешната престъпност и корупцията ще изисква много години, след като веднъж бяха създадени благоприятни условия за тяхното процъветаване. Престъпните прояви на български граждани в Западна Европа уронват престижа на България в очите на гражданите и властите в тези страни. Това влияе негативно на стопанските, културните и други отношения с България и ще затруднява нашето икономическо развитие.

- *Географското ни положение има и сериозни минуси.* За разлика от Чехия, Полша, Словакия, Унгария, Словения, Хърватия ние сме далече от големите икономически, научно-технически и културни центрове на Западна Европа. Нямаме вековните традиции на активен икономически и културен обмен и дори битова близост с техните народи, каквито притежават изброените страни. Големите разстояния означават също повече време и по-големи транспортни разходи в стопанския обмен. Това е една от причините да сме икономическа периферия на Европа.<sup>39</sup> При недостатъчно енергични

---

<sup>39</sup> Някои хора причисляват към причините за нашата изостаналост възприетата преди столетия източноправославна религия (вместо католическата), та дори и азбуката ни (кирилица

мерки за преодоляване на другите ни слаби позиции географското положение ще поставя още по-силен перифериен отпечатък на бъдещото ни икономическо развитие.

\*

В България има много нерешени проблеми, които предопределят икономическата ни изостаналост. Изброяването на толкова много слаби изходни позиции не е приятно – и за автора, и за читателите. То дори дава основание да се заяви, че при тези условия *постигането на догонващо икономическо развитие е на границата между възможното и невъзможното*. То предполага пълна мобилизация на националната енергия в продължение на много години. Нещо, което трудно се постига. Особено на нашите географски ширини.

*По-добре е да гледаме истината в очите, отколкото да си затваряме очите пред нея!* Науката трябва да говори с езика на фактите, независимо дали те са приятни, или не!. Иначе тя не би служила на националните интереси и би се превърнала в сервилна послушница на партизански и корпоративни интереси. Трябва да вникнем в неприятната истина, за да я разберем и преобразим в положителна.

Дългият списък от слаби изходни позиции не е продукт само на последните 17 години. Той е *резултат от многогодишни "натрупвания"* на недостатъчно развитие; стопанска нерационалност; неадекватна държавна политика; недостатъчни материални, финансови, човешки и управленски ресурси; неефикасно използване на тези ресурси; дълбоко вкоренена народопсихология. Той е резултат и от външни обстоятелства, натрупвани от големите държави и от международните финансови институции на малка България в миналото и сега. Решаващи за нашата изостаналост обаче са вътрешните причини, за които ние сме отговорни.

*И всичко това се е натрупвало в продължение на 100 и повече години и ни е държало в опаската на европейския прогрес.* България сега е между последните в Европа по равнище на икономическо и социално развитие, където сме били и преди 50 или 100 години. През това време ние сме се развивали, но същото са правели и другите европейски страни. И са го правели дори по-добре от нас. Несериозни и неверни са твърденията, че непосредствено преди Втората световна война България е била между най-напредналите европейски държави. Тогава сме били там, където сме и сега в класацията по страни.

Такава е горчивата истина, която кротко понасяме и даже участваме в нейното създаване и опазване. Често дори се опитваме да я украсим или скрием. Всеки според възможностите си. В този смисъл *носим и някаква*

---

вместо латиница). Без да съм специалист в тези области, изразявам силно съмнение в правотата на подобни схващания.

*обща отговорност.* Разбира се, отговорността на политиците е далеч по-голяма, защото техните възможности за влияние върху събитията са били по-големи от тези на обикновените граждани

*Ако успеем да превърнем значителна част от слабите позиции в предимства* или поне да смекчим негативния им характер, ще постигнем догонващо икономическо развитие. Ако не успеем, ще продължим да вегетираме между последните в социално-икономическата периферия на Европа. Досега бяхме в периферията на разединена Европа, а в бъдеще можем да останем в периферията на обединена Европа. Между двете класации едва ли има голяма разлика от гледна точка на нашите сравнителни позиции спрямо другите народи в Европа.

Посочените слаби страни на нашата икономика издават *недостатъчната ни подготвеност за присъединяване към ЕС.* Засега цялото внимание на българските власти и на европейските институции се концентрира главно върху съдебната система, престъпността и корупцията. България наистина има сериозни слабости в тези области, но те не са единствените, нито са най-трудно преодолимите. *Силно се подценява и премълчава неподготвеността ни за присъединяване в икономиката.* Строго погледнато, България няма нормално функционираща и още по-малко - конкурентоспособна икономика, която може да се справи с конкурентния натиск на вътрешния европейски пазар, както се изисква според критериите от Копенхаген.

Въпреки това *аз съм за по-бързо присъединяване към ЕС.* Приветствам решенията на европейските институции за нашето присъединяване не защото България е добре подготвена, а защото само като член на общността у нас ще задействат правилата на ЕС и ще се създадат по-благоприятни условия за икономическо развитие. Под прякото наблюдение, контрол и дори натиск на институциите на Съюза у нас ще се провеждат радикални реформи в икономиката, здравеопазването, образованието, екологията, съдебната система и в другите сектори. Така можем да постигнем догонващо икономическо развитие. То не би било възможно извън ЕС, ако зависеше само от волята и възможностите на българските власти.

*Най-големи противници на обявените от Европейската комисия строги мерки за наблюдение и контрол върху България* непосредствено след присъединяването са заинтересуваните престъпни и други групови интереси, които при новите условия по-трудно ще се облагодетелстват в нарушение на законите. Засиленото наблюдение над България може да засяга някои чувствителни национални струни, но е обективно полезно за бъдещото ни развитие.

Колкото и да е невероятно, институциите на ЕС като че ли са повече заинтересувани и загрижени за успешното ни развитие от българските власти. Но нека не бъдем наивни! Те изхождат преди всичко от своите интереси. *Стабилна и просперираща България е предпочитан партньор* пред раздираната от вътрешни конфликти и доминирана от престъпни

групировки. Защото такава България ще изнася към тях своя хаос, престъпност и корупция. В крайна сметка добро е това, което ще подобри живота на хората у нас. Не е толкова важно, че ще ни бъде наложено отвън.

*Опитът през последните години е поучителен.* Много от промените у нас станаха в резултат от натиска на Европейската комисия в процеса на предприсъединителните преговори, често при съпротива на българските власти и на заинтересуваните местни престъпни групи. Без този външен натиск реформите нямаше да бъдат направени, в т.ч. и тези в съдебната система. Темпът и радикализмът на реформите в България като член на ЕС ще бъдат много по-високи, отколкото извън общността.

*Нашето общество няма представа за сериозните икономически и социални проблеми,* с които ще се сблъскаме през годините непосредствено след присъединяването. Преобладават наивни очаквания за подарено ни от Европейския съюз благоденствие, без ние да сме се променили в живота и труда и да заработим сами това благоденствие.<sup>40</sup> Ключът към него е в по-високата производителност на труда. А тя не се постига лесно и бързо. България може да постигне по-бързо и по-висока производителност на труда само като член на общността. Поради насажданите в продължение на години евроилузии не е изключено сегашният наивен еврооптимизъм да прерасне в агресивен европесимизъм през близките години.

През годините непосредствено след присъединяването по-силно ще се чувстват някои негативни ефекти на повишената скорост на интеграционните процеси, подсилени от недостатъчната ни подготвеност. В средно- и особено в дългосрочна перспектива обаче ще преобладават положителните ефекти.

*Тези предизвикателства трябва да се познават и да сме готови за преодоляването им.* Особено предизвикателствата през годините непосредствено след присъединяването – най-трудния период от членството в ЕС. В началото на 2005 г. препоръчах на президента и на правителството да се изработят подходящи стратегии и ресурсно осигурени конкретни програми за тяхното решаване.<sup>41</sup> Правителството не направи достатъчно за подготовка на обществото, бизнеса, синдикатите, общините и държавните институции за посрещане на суровите икономически и социални предизвикателства на интеграцията в годините непосредствено след присъединяването. И по стара

---

<sup>40</sup> В този смисъл заслужават внимание думите на Ханс-Герт Пьотеринг, ръководител на фракцията на Европейската народна партия в Европейския парламент, на 26 септември 2006 г., адресирани към народите на България и Румъния. Той заяви, че "присъединяването към ЕС не означава присъединяване към рая на Земята".

<sup>41</sup> Вж. *Ангелов, Ив.* Конкурентоспособността – най-голямото икономическо предизвикателство пред България в Европейския съюз (макроикономически поглед). Доклад пред научна конференция под патронажа на президента, 16 март 2005; Изказване при обсъждането на втория доклад за президента, 20 януари 2006; Предизвикателствата пред България в Европейския съюз. Отворено писмо до президента и министър председателя. - Дума, 4 май 2006.

наша традиция се активизира едва през последните месеци. Доказателствата за това са многобройни.

Достатъчно е да напомним за *слабата подготовка на административен, технически и управленски капацитет по усвояване на трансферите от фондовете на ЕС*. Всички признават, че не сме добре подготвени за тяхното усвояване и че през първите години след присъединяването ще загубим няколко милиарда евро безвъзмезден ресурс, но не бяха предприети своевременно мащабни и радикални мерки за подготовка на необходимия капацитет. Властите като че ли са примирени, че това е неизбежно у нас, защото се е случило и в други ЦИЕ страни.<sup>42</sup>

Както вече отбелязахме в началото, не може да се анализира подробно и да се предложат конкретни препоръки за икономическа политика по всяка от посочените силни и слаби стартови позиции. Изброяваме ги, за да покажем мащабността и сложността на предизвикателствата, свързани с догонващото икономическо развитие на България като член на ЕС.

За част от силните и слабите стартови позиции подробният анализ е направен и са дадени препоръки в нашата *“Стратегия за догонващо икономическо развитие на България до 2020 година”* (вж. с. 77-131, 148-340).<sup>43</sup> За друга част това е направено в редица наши публикации през последните години. Много още предстои да се прави от икономическата наука.

*България може да постигне догонващо икономическо развитие като член на ЕС* през следващите години и десетилетия, ако използва силните си позиции и превърне значителна част от слабите си позиции в предимства. Това не е лесно, но не е и невъзможно! Макар и при различни условия, други страни и народи са го постигали. България няма разумна алтернатива на интеграцията в ЕС. Няма алтернатива и на догонващото развитие. То може да е успешно и възможно само в рамките на общността.

5.X.2006 г.

---

<sup>42</sup> Където през първите години след присъединяването са усвоявани около 20-30% от предоставените средства от структурните фондове на общността.

<sup>43</sup> Вж. *Ангелов, Ив. и колектив*. Икономиката на България и Европейският съюз. Стратегия за догонващо икономическо развитие до 2020 година. С., ноември 2003, 354 с. Вж. също *Ангелов, Ив.* Ефективността на икономиката ни се влошава. -. ПАРИ, 27 юли, 2004; *Предизвикателствата на конкурентоспособността*. - ПАРИ, 16 декември 2004.